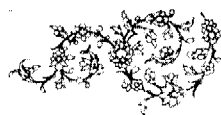

فرهنگ کار و همت مضاعف در سنت نبوی و سیرت علمی

حسن کاظمی سهلوانی *

مقدمه

طلیعه سال ۸۹ بار دیگر ملت بزرگ ایران نقش و جایگاه ولایت فقیه و تأثیر شگرف مدیریت دینی و رهبری را در کلام داهیانة مقام معظم رهبری در نام گذاری سال جدید با عنوان سال همت مضاعف و کار مضاعف تجلی یافتند . انتخاب نام با این دوراندیشی والا مسئولیت جامعه اسلامی ، خاصه مسؤولین را چند برابر می کند و این مهم وقتی نمود شفاف تری می یابد که حوادث سال گذشته را از صفحه ی ذهنمان مرور کنیم تا ضرورت چنین نامی را بیشتر دریابیم . نامگذاری شعار نیست بلکه بازتاب دادن نیازها و ضرورت ها است از طریق آینه ولایت و ملت بایستی این پرتوهای هدایت بخش را دریافت و مسیر تعیین شده را در جهت هدف معین شده پییماید . امروزه دشمنی های استکبار جهانی نه به خاطر ذخایر و منابع ما بلکه بخاطر ایده ها و طرحهای جامعه ی اسلامی برای اداره جهان و اقبال جوامع اسلامی و غیر اسلامی بدان است که خیزشهای ملتهای آزاده خود حکایت از آن دارد . پروژه اسلام هراسی غرب دقیقاً خط تقابل نظریه جهانی سازی اسلام است و بخواست الهی بشارت قرآن در خصوص جهانی شدن اسلام محقق خواهد شد :

(و نریذ أن نمّن علی الذین استضعفوا فی الأرض و نجعلهم ائمه و نجعلهم الوارثین) . (قصص - ۵) و آنچه بر زورگویان عالم خوش نیامده بسترهای فراهم شده تحقق این بشارت قرآنی است .

از مهم ترین بسترساز های تحقق این امر همانا تلاش مسلمانان عالم ، خاصه ملت ایران است در زمینه بدست گرفتن رهبری علمی جهان است و این امر جز از راه همت مضاعف و کار مضاعف بدست نمی آید . گرچه در سالهای اخیر پیشرفتهای علمی ، تحقیقاتی جامعه اسلامی برای سایر ملل شگفتی ساز و حتی بهت آفرین بوده است اما این تازه پله های اولیه ترقی است و در جهت حرکت بسوی اوج ، پله های دیگری مانده است ، که چاره ساز آن همت است و آنگاه کار خستگی ناپذیر . این مقاله برآن است که از زاویه تعالیم دینی خاصه قرآن ، سنت نبوی (ص) و سیرت علوی (ع) ، راههای سعادت‌مندی و کامیابی ملت‌ها را ارزیابی نموده آنگاه بر محور همت و تلاش این راه ها را از منظر آموزه های دینی با تکیه بر کارآفرینی و کسب و کار مورد مطالعه قرار دهد .

همت بلند دار که مردان روزگار از همت بلند به جایی رسیده اند

■ کار در آینه مکتب :

کار سرمایه سعادت و نیک بختی است (سقراط)

مهمترین عامل سعادت و فلاح یک جامعه کار و تلاش است ، در طول تاریخ پیروزیها ، پیشرفتها و توسعه یافتگی غالب جوامع مرهون کار و تلاش در آن جامعه است . البته آنچه نباید از نظر مخفی بماند اینکه در لیبرالسیم غربی تنها عامل در فرهنگ کار در میان ملت ها اصل هزینه فایده است و این در حالی است که در فرهنگ اسلامی کاری ارزشمند تلقی شده که بر اساس دو اصل تعالی و

ترقی انجام پذیرد. در واقع کار باید انسان را در مسیر قرب الی الله به تعالی و پیشرفت رسانند و آنگاه موجبات ترقی مادی فرد در جامعه گردد . در این نگاه است که امام علی (ع) در باب خصوصیات و ویژگیهای مؤمن می فرماید « المؤمن کثیر العمل و قلیل الزلل » مؤمن پر کار و کم لغزش است . در این فرمایش معصوم (ع) اصل پرکاری ، تداوم و پیوستگی همراه با کم لغزشی و خطا نداشتن به عنوان ممیزه مؤمن شناخته شده است به عبارت دیگر در فرهنگ دینی تولید آنگاه ارزشمند

یک فرهنگ تبدیل شده زیرا که هنجار و ارزش دو عنصر اساسی فرهنگ به شمار می روند (نظری، ۱۳۸۴ - ص ۱۲) و هر گاه چنین هنجاری در جامعه ای شکل گیرد دنیا و آخرت افراد این جامعه آباد است آنچنان که امام صادق (ع) در پاسخ مردی که گفت: دنیا را دوست دارم و دنبال آن هستم فرمود: برای چه به دنیا رسیدن را دوست داری؟ گفت: برای اینکه نیازهای خود و خانواده ام را برآورم و به واسطه آن صله رحم، صدقه، حج و عمره به جای آورم. امام فرمودند این طلب دنیا نیست؛ طلب آخرت است.

(کافی / ج ۵ - ص ۷۲)

(ان الله تعالی کتب علیکم السعی فاسعوا) (انصاری قمی، ۱۳۸۸، ص ۱۱۷) پیامبر اکرم (ص) فرمودند: خداوند بر شما تلاش و کوشش را مقرر داشته پس بکوشید.

■ کار و بهره وری:

(الامانی همه الرجال) (غررالحکم - ۹۸۰ - ص ۶۲) کارهای خیر همت راد مردان است. بهره وری که در فرهنگ دینی کار از آن به عنوان وجدان کاری

بوده که موجبات تعالی انسان را فراهم آورد و کالاهای تولید شده بایستی ابزار و وسیله ای باشد که این تعالی و بالندگی روحی و جسمی را برای انسان فراهم سازند. لذا در این نگاه کار و تولید قداست یافته و عبادت تلقی گردیده و چنین فردی هر گاه در مسیر کار و تولید جان خود را از دست بدهد مقام والای شهید را داشته و ارزشمند است.

«الکاذ لعیاله کالمجاهد فی سبیل الله» (تلاشگر روزی خانواده همچون رزمنده راه خداست) آری ارزشمندی چنین جهادی مکتبی بودن آن است. چرا که هدف آن خداگرایی و حرکت در مسیر فطرت است لذا قرآن آنرا مشکور و ارجمند می داند آنجا که می فرماید: (من اراد الآخره وسعی لها سعیهها و هو مؤمن فاولئک کان سعیههم مشکورا) (اسراء - ۱۹) بنابر این چنانچه کار مفید با بهره وری بالا در سطح وسیعی بین اکثریت افراد جامعه تعمیم باید یعنی به یک هنجار اجتماعی تبدیل شود و مردم انجام آنرا بر خود لازم دانند و ترک آنرا برای خود سرزنش و عار تلقی کنند در اینصورت کار در چنین جامعه ای به

یا تقوای کار نام خواهیم برد از عناصر اصلی در ساختار فرهنگی کار در هر جامعه ای است ، برای آن که این مهم را در فرهنگ دینی مورد نقد و بررسی قرار دهیم ابتدا به تعریف این اصطلاح پرداخته و آنگاه آن را از منظر دین مورد واکاری قرار می دهیم بهره وری : بهره وری عبارت است از به حداکثر رساندن استفاده از منابع ، نیروی انسانی ، و تمهیدات به طریق علمی به منظور کاهش هزینه ها و رضایت کارکنان ، مدیران مصرف کنندگان. و یا بهره وری نیروی انسانی را حداکثر استفاده مناسب از نیروی انسانی به منظور حرکت در جهت اهداف سازمانی و با کمترین هزینه و حداقل زمان ممکن دانسته است .

سازمان ملی بهره وری ایران بهره وری را یک نگرش عقلانی به کار و زندگی دانسته و آن را به منزله یک فرهنگ دانسته که هدف آن هوشمندانه تر کردن فعالیت ها برای یک زندگی بهتر و متعالی است .

(استاد زاده ، ۱۳۷۸) از دیدگاه دین مبین اسلام بهره وری یا وجدان کاری وضعیتی است که فرد در هر شغلی سعی دارد کارهای محوله را به بهترین

وجه ممکن و به صورت دقیق و کامل و با رعایت اصول بهینه به انجام رساند . در چنین نگرشی فرد کار را نه تنها به عنوان اسبابی برای کسب درآمد و تأمین معشیت می داند بلکه آن را نوعی عبادت تلقی کرده که نزد خداوند مأجور خواهد بود لذا با انجام آن علاوه بر پاداش بیرونی (دستمزد) به نوعی پاداش درونی (رضایت قلبی) نیز دست می یابد و همین امر موجب نشاط روحی و جسمی او نیز می شود.

اینجاست که امام علی (ع) می فرماید: (مَنْ قَصَرَ فِي الْعَمَلِ ابْتِلَى بِالْهَمِّ (نهج البلاغه حکمت ۱۲۷) - هر که در کار کوتاهی کند به اندوه و غم مبتلا گردد . و یا حضرت ختمی مرتبت رسول اعظم (ص) می فرماید : افضل الناس يعطى جهده . (انصار قمی - ۱۳۸۸ ، ص ۲۰۲)

برترین مردم کسی است که به تلاش و کوشش خود را بکار ببندد. جامعه اسلامی ما در عصر جهانی سازی و جهانی شدن سخت محتاج به کار بست تعالیم دین مبین اسلام است در باب انگیزش وجدان کاری در تک تک افراد جامعه بصورتی که نمود آن در تولیدات جوامع اسلامی به عنوان بی

هم تأثیر درونی (روحی - روانی) آن یعنی عبادت تلقی شدن آن بهره وری را افزایش می دهد .

امام علی (ع) میفرماید : (ازکی المکاسب کسب الحلال) . (آمدی ، ۱۳۸۵ ، ۳۱۴۵ - ص ۲۲۹) پاکیزه ترین کسب ها کسب حلال است . و پیامبر (ص) نیز فرمودند : برای دنیا خود چنان کار کن که گویی تا ابد زنده ای و برای آخرت آنچنان عبادت کن که گویی فردا خواهی مرد .

(تنبيه الخواطر ، ج ۲ ، ص ۲۳۴) به نقل از کتاب معلم نفس خویش باش نوشته مسعود باقریون محمدی) .

از حضرت علی (ع) نقل شده که فرمودند : (برکه العمر فی حسن العمل) (شرح آقا جمال الدین خوانساری برغررالحکم - ج ۷ - ص ۲۷۷) برکت عمر در کار نیکو کردن است . در این باب کلام الهی را در قرآن حسن ختام این مبحث قرار می دهیم که می فرماید :

(و ما تفعلوا من خیر فان الله به علیج) . (بقره - ۲۱۵) آنچه انجام می دهید از کار خیر خدا بدان آگاه است .

رقیب ترین محصولات رخ بنماید و آنچه فرمان مقام معظم رهبری در باب همت مضاعف و کار مضاعف است در این عرصه تجلی می یابد . اکنون برآنیم تا راهکارهای انگیزش و برانگیختگی وجدان کاری را از تعالیم حیات بخش اسلامی استخراج و در این باب احصا کنیم تا افق های آینده را با بینش و بصیرت کامل نگریسته و در این مسیر طی طریق کنیم .

بی بصیرت کارکردن پشت برره کردن است
رو بصیرت کسب کن پس روی کن در کار خویش

(غلامحسین فیض کاشانی)

• عوامل ایجاد وجدان کار از دیدگاه اسلام

• ۱- همبستگی ایدئولوژی و کار :
پیوند میان ایدئولوژی و کار قوی ترین پشتوانه تولید و کار بوده و نتایج شگرفی را در بر دارد ، کار آنگاه که رنگ عقیده و ایدئولوژی بخود گیرد مقدس و پاک وبا عشق و نهایت توان و بهره وری حداکثری انجام می شود و هم تأثیر بیرونی آن (درآمد) با انگیزه حلال بودن بر بهره وری و بهینه انجام شدن کار اثرگذار است . و

۲ ✓ - رعایت عدالت اجتماعی:

مهمترین رسالت انبیا و اولیای الهی بسط و گسترش عدالت در جامعه بوده است. در فرهنگ کار در مکتب اسلام هم مهمترین اصل در رضایتمندی و ایجاد رضایت شغلی در کارکنان همانا برقراری عدالت است در فرهنگ کار اجرای عدالت یعنی پاداش ها، مقام ها و پست ها، حقوق و دستمزد و ... بر اساس لیاقت و شایسته سالاری و برابری فرصتها که این امر باعث ایجاد وجدان کاری از سویی و از سوی دیگر عامل خود انگیزختگی در کارکردن و همت و تلاش است.

برای استخراج اصل شایسته سالاری از کلام وحی مدد می گیرد و این اصل را از قرآن می آموزیم آنجا که می فرماید « (قال الذی عنده علم من الكتاب انا اتیک به قبل ان یرتدّ الیک طرفک » (سوره نمل - ۴۰) اما کسی که دانشی از کتاب آسمانی داشت گفت: پیش از آنکه چشم برهم زنی آن را نزد تو خواهم آورد. در داستان عبرت آموز حضرت سلیمان (ع)، قرآن ملاک انتخاب شایسته

سالارانه ی حضرت سلیمان را قوت، علم و دانش بر می شمارد. امام علی (ع) نیز این اصل پر ظرافت و تأثیر گذار بر بهره وری (وجدان کاری) را مد نظر دارد و می فرماید: العامل بالعلم کالسائر علی الطريق الواضح. (صبحی صالح، بی تا - خ ۱۵۳)

کار با دانش همانند گام بر داشتن در طریق روشن است و باز حضرتش در ملاک شایسته سالاری می فرماید: «قیمه کل امرء ما یحسنه» (صبحی صالح، بی تا. ج ۱۲۲) ارزش و اعتبار هر فردی بر اساس تخصص و لیاقت های اوست.

۳ ✓ - خودشناسی:

خویشتن شناسی از چنان درجه اهمیتی برخوردار است که همتراز خداشناسی قرار گرفته زیرا که حضرت علی (ع) می فرماید: "من عرف نفسه فقد عرف ربه" و یا حضرتش می فرماید: من عرف نفسه فقد انتهی الی غایه کل معرفه و علم « الجواهر السنیه - ص ۲۳۴ - باب دهم) هر که خویشتن را شناسد به

غایت و نهایت هر شناخت و علمی دست یافته است .

بین خودشناسی و وجدان کار رابطه مستقیمی برقرار است بدین صورت که هر کس استعداد ، توانایی و شایستگی و قدر خود را می شناسد آنگاه متناسب با آن شناخت دست به کار می زند و افرادی که اینگونه شناختی از خود دارند نسبت به خود نگرشی مثبت داشته و بر اساس توانایی ها و شایستگی های خود قبول مسئولیت نموده و ایفای نقش می کنند .

عطار نیشابوری چه زیبا این اصل را تبیین می کند و بر آن صحنه می گذارد که :

نشان بنده مقبل همان است
که پیش از کار کردن کاردان است

آری آنکس که خود را شناخت و عزیز شمرد ، همت خویش را بر کار کردن بنا نهاد و هیچگاه جز از عمل خویش نان نخورد و منت دونان هم نبرد و هر کجا که باشد نزد هرملتی چون عزت نفس دارد و خویشتن شناس است و عزیز دار نفس خویش ، عزیز است و محترم و به قول صائب تبریزی سواره

همت بلند دار که با همت بلند
هر جا روی توسن گردون سواره ای

■ شواهد و ویژگی های وجدان کار در اسلام نشانه ها و علائم زیادی به عنوان نمادهای وجدان کاری در محیط کار برشمرده شده که در حد بضاعت، در این مقاله، برخی از اهم آن را بر می شماریم .

۱۰- نظم در کار :

در اهمیت و ارزش نظم در کارها همین بس که پیشوای پارسایان امام علی (ع) در سفارش به فرزندان و تمامی افراد می فرمایند: (اوصیکم بتقوی الله و نظم امرکم) . (صبحی صالح ، بی تا . ن ۴۷)
نظم از ارزشهای والای اسلامی است و همین امر راز و رمز کامیابی انسانهای بزرگ و راه غلبه بر سختی ها و عامل تأمین نیازهای مادی و معنوی و دستیابی سریع به اهداف و صرفه جویی در گوهر ارزشمند وقت است . انسان منظم پر نشاط و پر تحرک ، اسوه دیگران ، آینده نگر و دور اندیش است . بی نظم و نظام زندگی زندان است در سایه نظم آدمی خندان است

۲- اتقان در عمل

استحکام و دقت در کار از جمله ویژگی های شخصیتی افراد با وجدان کاری بالا است ، این افراد کار خود را استوار و پایدار به دور از سستی و سهل انگاری و با دقت و نظم هر چه تمامتر انجام می دهند .

سیره نبوی همواره در طول تاریخ اسلام درس آموز مسلمانان درباره اهمیت و ضرورت محکم کاری بوده است داستان تدفین سعد بن معاذ یکی از این موارد است که پیامبر (ص) قبر معاذ را با خشت چید محکم کرد و چون از کار محکم کردن قبر فارغ شدند فرمودند : ان الله تعالی یحب اذا عمل احدکم عملاً أن یتقنه « (کنز العمال ، ج ۳ - ص ۹۰۷) براستی که خدای تعالی دوست می دارد که چون یکی از شما کاری انجام میدهد آن را محکم و استوار کند .

ضرب المثل معروف کار از محکم کاری عیب نمی کند بیانگر اهمیت و ارزش استحکام در امور است در فرهنگ ایرانی و اسلامی. در کتاب سبز زندگی نوشته محمود معین فر داستانی جالب آمده که بازتاب دهنده

ضرورت اتقان در عمل برای هر خواننده ای است ، داستان از این قرار است : نجار مسن به کار فرمایش گفت که می خواهد باز نشست شود تا خانه ای برای خود بسازد و در کنار همسر و نوه هایش دوران پیری را به خوشی سپری کند .

کار فرما از این که کارگر با تجربه خویش را از دست می داد ناراحت بود ولی نجار خسته بود و به استراحت نیاز داشت کارفرما از نجار خواست تا قبل از رفتن خانه ای برایش بسازد و آنگاه بازنشسته شود . نجار قبول کرد ولی دیگر دل به کار نمی بست ، چون می دانست که کارش آینده ای نخواهد داشت ، از چوب های نامرغوب استفاده کرد ، کارش را سرسری به انجام رساند . وقتی کارفرما برای دیدن خانه آمد ، کلید خانه را به نجار داد و گفت : این خانه هدیه من به شماست ، بابت زحماتی که در طول این سالها برایم کشیده اید .

نجار متعجب ، حیرت زده و انگشت به دهان شد که در تمام این مدت خانه ای نامرغوب برای خود ساخته بوده و مجبور است سالهایی را در

خانه ای نامرغوب سپری کند . (معین
فر ، ۱۳۸۵ - ص ۱۹۱)

۳۰- تلاش پیگیری در کار :

از دیگر ممیزات وجدان کاری در فرهنگ اسلامی کار استمرار بر کار تا حصول نتیجه نهایی و مطلوب است . چرا که گاه در طول برنامه انجام کار مشکلات و موانعی پیش می آید که انسان نباید از مشکل پدیده آمد بهر اسد و دست از کار بکشد بلکه باید با برنامه ریزی و مدیریت مشکل پیش آمده را بررسی و راه حل مناسبی برای آن بیابد . امام علی (ع) می فرمایند : « من کثرت همته کثر اهتامه » (آمدی، ۸۵۲۶ - ص ۶۹۰) هر که همتش بسیار گردید تلاش و پیگیری اش بسیار می گردد . مؤمن همیشه در تلاش و کوشش است و از رخوت و سستی و کاهلی و تنبلی بدور او در راه هدفش ثابت قدم و راسخ است و موانع و مشکلات خللی بر اراده او وارد نمی کند .

همت بلند دارد که با زور این کمان از سنگ خاره ناوک بی پر کند گذر
(صائب تبریزی)

امام المتقین حضرت علی (ع) در باب مداومت و پیگیری کار در حصول به نتیجه گل گفته ای اینچنین دارند که : « قلیل مدوم علیه خیر من کثیر مملول منه »

(صبحی صالح ، بی تا - ج ۴۴۴)

اندک با اشتیاق تداوم یافته برتر است از بسیار با ملالت و رنج . اگر مسلمانان جهان امروزه تنها این گل واژه کلام مولا (ع) را نصب العین خویش قرار می دادند و در جهت رسیدن به استقلال بر خواسته ی حریت و آزادی خویش اصرار می داشتند و در جهت کسب و رسیدن بدان همت می گماردند ، زودا بود که گذشته عزت مدارانه خویش را احیاء می کردند .

و در سایه وحدت و همدلی به چنان عزتی نائل می شدند که استکبار جهانی را به مسلخ اضمحلال و نابودی می بردند . رمز پیروزی ملت مسلمان ایران امروزه در موضوعات مختلف علمی و فن آوری همانا پایداری و مداومت و مقاومت است که نمود عزت آفرین پیشرفت های آن را در صنایع صلح آمیز هسته ای شاهدیم.

نتیجه گیری

امروزه در مبحث مدیریت کنترل کیفیت بحث رضامندی و رضایت خاطر مشتری و تولید کننده از محوری ترین مباحث مدیریت کنترل کیفی است که این امر در فرهنگ دینی کار با عنوان تقوای کاری یا وجدان کاری مطرح است. این مقاله راهکارهایی را طرح و بدان پرداخته که چگونه وجدان کاری را در کارکنان برانگیزیم و نمودهای این برانگیختگی را بر شمرده ایم و به این نتیجه مهم دست یافته ایم که راه کار تحقق منویات مقام معظم رهبری در تحقق شعار همت مضاعف و کار مضاعف توجه به وجدان کاری است در مجموعه نیروی کار جامعه که در این مقاله در حد بضاعت راهکارهایی پیشنهاد شده است.

آنچه این گفتار بدان پرداخت ارزش کار در فرهنگ دینی است و نقش دین و ایدئولوژی در بهبود کیفی و بهره وری و راندمان کار است. در این مقاله کار ارزشی و باز خورد های درونی و بیرونی آن تحلیل شد و بدین نتیجه رسیدیم که هر گاه کار با نگاه مکتبی انجام گیرد علاوه بر پاداش بیرونی که شامل حقوق و دستمزد و در یک کلام در آمد است نوعی پاداش درونی (روحی - روانی) را نیز در پی دارد که این پاداش خود نشاط آفرین بوده و خستگی زدای کار است. و از طرفی با این نگاه به کار است که تولیدات کیفی تر، ارزشی تر و در یک کلام استاندارد تر شده و قابل رقابت می گردد.

مهرست منابع

- قرآن کریم
- صبحی صالح ، ... ، نهج البلاغه ، مؤسسه دارالهمجره ، قم بی تا
- انصار قمی ، مهدی ؛ غررالفضاحه ، مؤسسه انتشاراتی امام عصر (عج) - ۱۳۸۸
- آمدی ، عبدالواحد : غررالاحکم ، مؤسسه انتشاراتی امام عصر (عج) - ۱۳۸۵
- نظری ، حسن : کار و تولید ، مؤسسه دانش اندیشه معاصر ، ۱۳۸۴
- باقریون مهدی ، مسعود : معلم خویش باش ، گفتمان اندیشه معاصر
- معین فر ، محمود : کتاب سبز زندگی ، زلال کوثر ، ۱۳۸۵
- انصاری ، محمد علی ، ملک سلیمان ، بیان هدایت نور ، ۱۳۸۷
- مظاهری ، محمد علی ، فرهنگ و اجتماع ، انتشارات مفش مانا ، ۱۳۸۵
- عاملی ، محدث و ... : الجواهر السفینه ، انتشارات دهقان ، بی تا
- ورام این ایی فراس : تئیه الخواطر ، مکتب فقیه ، بی تا
- خوانساری ، جمال الدین : شرح آقا جمال الدین خوانساری بر غررالاحکم ، دانشگاه تهران ، ۱۳۶۶
- نرم افزار درج ۳
- پایگاه های اینترنتی
- پایگاه اطلاع رسانی دفتر مقام معظم رهبری www.leader.ir
- پایگاه راهکار مدیریت www.mgtsolution.com